

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА

Володимир Паніотто

СОЦІОЛОГІЯ В АНЕКДОТАХ

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2022

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

УДК 316+398.23+821.161.2-36
П162

Паніотто Володимир.

П162 Соціологія в анекдотах. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. –
392 с.
ISBN 978-966-378-922-4

Деякі анекдоти дуже точно і лаконічно описують соціальні процеси. «Що таке демократія? – спитали якось у Соціолога. І він відповів: «Це суспільний устрій, за якого влада належить народові, а все інше – владі». А замість цієї дотепної відповіді можна було б довго пояснювати соціологічну концепцію мінімалістської демократії. Автор підібрав анекдоти з різних тем, які вивчають соціологи, і у своїх коментарях до анекдотів показує, які висновки могли б зробити соціологи, аналізуючи ситуацію, яка описана в анекдоті. До кожної теми додається також короткий опис соціологічних концепцій з лекцій вступного курсу до соціології, що читалися автором у «Киево-Могилянській академії». Головне завдання книжки полягає в тому, щоб показати, що соціологія – це цікаво і весело.

На обкладинці використано роботу автора,
в анотації – вислів Євгена Головахи

УДК 316+398.23+821.161.2-36

ISBN 978-966-378-922-4

© В. Паніотто, 2022
© ДУХ І ЛІТЕРА, 2022

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

Передмова	5
------------------------	---

Частина 1. ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ

1. Що вивчає соціологія?	11
2. Головні теоретичні напрямки у сучасній соціології	20
3. Культура	27
4. Макросоціальні структури.....	44
5. Соціальна диференціація та стратифікація	54
6. Соціалізація	69
7. Соціальна взаємодія.....	85
8. Гендер, сексуальність, шлюб та сім'я.....	100
9. Релігія.....	128
10. Економічна система та праця.....	151
11. Соціологія злочинності і соціологія права	173
12. Методологія опитувань	201
13. Статистичний аналіз даних, моделювання соціальних процесів.....	228
14. Маркетинг та реклама.....	242

Частина 2. РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ: ПОКАЗОВІ ПРИКЛАДИ

15. Міжетнічні стосунки в Україні (1994–2019).....	261
16. Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України (2008–2020)	285
17. Динаміка рівня щастя та його детермінанти. Україна 2001–2017	300

18. Стан здоров'я населення України за самооцінками.....	322
19. Динаміка рівня бідності в Україні (1994–2020)	333
20. Політичні орієнтації власників котів і собак.....	346

Додаток

Анекдоти, які кажуть щось не тільки про соціологію, а й про психологію, філософію і дещо інше	359
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Не знаю, чи ладен хтось читати передмови. Я зазвичай зазираю до них, тільки якщо під час читання книги або після її прочитання з'являються якісь питання. Зачинаючи свою книгу, перший варіант рукопису я розіслав кільком колегам і друзям, і вже постали питання. Тому все ж таки пишу це передне слово.

З 2011-го по 2015-й Київський міжнародний інститут соціології видавав журнал-розсилку «КМІС-ревью», і я там вів сторінку гумору (ці журнали є на нашому сайті). Тоді й виникла ідея цієї книги.

Річ у тім, що численні анекдоти дуже точно і лаконічно описують соціальні процеси. Наприклад, можна довго розповідати про соціальні групи, правила залучення до них, закономірності переходу з однієї в іншу, про норми та цінності, про поняття «ми» та «вони». Якщо людина перейшла з однієї соціальної групи в іншу, то в новій групі її підозрюватимуть у лояльності до старої, тож їй слід бути «святішою за папу римського», доводячи відданість новій спільноті, а також демонструвати негативне ставлення до тієї, з якої вона вийшла. Замість усього цього можна розповісти простенький анекдот про крокодила, котрий з'їв рибалку, надів його капелюха і почав вудити рибу. А коли повз нього пропливав інший крокодил і запитав його: «Ну що, клеєє?», крокодил у капелюсі зневажливо кинув у відповідь: «Пливи, пливи, лайно зелене!»

Час від часу я записував анекдоти, які могли ілюструвати якісь соціологічні поняття або концепції, й нарешті вирішив написати цю книгу. На жаль, виявилось, що зібрані анекдоти дуже непропорційно розподіляються по соціологічних темах і замінити систематичний виклад основ соціології анекдотами не вдасться. Тому обрав певні теми, що показують специфіку соціологічного підходу до аналізу суспільства.

«Що це в тебе, – кажуть друзі, – до одного розділу десятки анекдотів, а до іншого – майже нічого? І коментарів до деяких розділів багато, а до інших мало...» Лихо, та й годі! Чи то я не надто ретельно збирав анекдоти, чи то далися взнаки мої наукові інтереси, чи то народові, що створює анекдоти, властива одна картина світу, а соціологам – інша. Та це, гадаю, не надто важливо. Насправді я хочу показати, що соціологія – це цікаво і весело. Зрештою, можна з часом доповнити книгу і зробити друге видання (або ж хто-небудь інший видасть книгу з іншими анекдотами на інші теми). Та й загалом, анекдоти треба активніше використовувати. Це ж для творчих умів, як big data для аналітиків – анекдоти не мають авторства, не вимагають витрат для їх створення, самої виникають і поширюються.

І ще одна обставина, яка мене дуже непокоїть, – можливі звинувачення у плагіаті. Ось яка халепа – тексти для теоретичної частини я брав зі своїх лекцій «Вступ до соціології», які читав на початку 1990-х у Києво-Могилянській академії (потім я віддав цей курс іншим, а сам далі читав вже більш спеціалізовані – аналіз даних, методи збирання інформації, моделювання соціальних процесів). Для своїх лекцій я використовував матеріали різних американських підручників без належних посилань на джерела, і зараз, 25 років потому, не зможу відновити картину і коректно подати цитати з цих підруч-

ників. Дуже хотілося б послатися, але не можу знайти, звідки що взяв. Якщо хтось із читачів знайде якийсь фрагмент, що збігається з тим чи іншим підручником (сподіваюся на студентів та аспірантів), то повідомте мене, будь ласка. Коли скінчиться термін договору з видавництвом, я маю намір розмістити книгу на сайті й тоді зроблю всі необхідні посилання.

[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Частина 1

ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

1. ЩО ВИВЧАЄ СОЦІОЛОГІЯ?

Мабуть, я надто багато спілкуюсь із журналістами та політиками, але в мене таке враження, що під соціологією всі розуміють суто вивчення громадської думки. Ще мене таки сильно дратує, коли кажуть, мовляв, «я тут зробив соціологію» (маючи на увазі, що «замовив соціологічне опитування»), «прийшла нова соціологія» або «я тут прочитав соціологію». Іншим наукам пощастило більше – прочитавши про те, що розв'язано проблему Пуанкаре, ніхто не скаже, мовляв, «я тут прочитав нову математику», так само як не заведено казати: «Мені тут на очі повернулася фізика». Тим часом, на великих соціологічних конгресах зазвичай не менш як сотня секцій, і лише одна з них присвячена громадській думці. Багато хто з людей нічого не знає про 99% проблематики соціологічних досліджень.

Можна дати формальне визначення: «Соціологія – це наука, яка вивчає суспільство, соціальні відносини, соціальну взаємодію та культуру». Але зрозуміліше не стане, бо треба знати, що таке соціальні відносини, соціальна взаємодія і т. ін. Тож ми у книжці трохи поговоримо про це.

Зазвичай наука має фундаментальну частину, прикладну частину і конкретне практичне застосування. Наприклад, є теоретична фізика, що розробляє фундаментальні проблеми (в Національній академії наук України є, скажімо, Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова), є різні галузі застосовної фізики, які вивчають

прикладні проблеми (наприклад, у тій самій Академії наук є Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона¹), і є інженери, котрі використовують наукові досягнення фізики, зокрема для конструювання або для ремонту телевізорів. Так само й соціологія – як фундаментальна наука вона пояснює соціальні явища, збирає та узагальнює інформацію про них (типова проблематика – це соціальна структура, соціальні зміни, соціальна нерівність). Як прикладна наука соціологія дає змогу прогнозувати соціальні явища і керувати ними; зокрема, до таких явищ належать і рейтинги політиків, одержувані через опитування населення. Є також політтехнологи, маркетологи, соціальні працівники, які використовують результати соціологічних досліджень для виконання тих чи тих конкретних завдань – досягнення перемоги в передвиборчій боротьбі, просування товарів на ринку, допомоги вразливим групам населення тощо.

Ось типові питання, що породили соціологію як науку, покликану на них відповісти:

Чому люди вклоняються різним богам?

Чому способи життя різних груп можуть істотно різнитися між собою?

Що спонукає одних людей порушувати соціальні норми та правила поведінки, а інших – дотримуватися цих норм і правил?

Чому одні люди багаті, тоді як інші бідні?

Що спонукає одну групу йти війною проти іншої?

Що утримує суспільство від розпаду?

Чому всі суспільства постійно змінюються?

І т. д., і т. ін.

Але в царині соціального пізнання науковий метод почали застосовувати набагато пізніше, ніж у царині пізнання природи. Понад те, соціальні системи набагато

¹ Один мій друг, щоправда, іронізує: «Що то за країна, де головна наука – зварювання?»

1. Що вивчає соціологія?

складніші, ніж інші живі системи, подібно до того, як живі системи набагато складніші за неживі.

На Заході всі науки поділяють на *Art* і *Science*. Те, що у слов'янських мовах ми називаємо гуманітарними науками, у романських називають *Art*. А *Science* поділяють на дві головні галузі: природничі науки та соціальні науки. Між природничими і соціальними науками є відмінності, але їх все ж таки об'єднують в одну групу, бо спільним у них є те, що обидві галузі причетні до наукового методу. Наука створює свої узагальнення та передбачення на засадах ретельного, систематичного аналізу підстав, які можуть бути піддані перевірці, – тобто таких, що перевірка їх іншими дослідниками дає ті самі результати.

З іншого боку, ненаукові пояснення подій, що спираються суто на так званий здоровий глузд (*common sense explanations*), або повсякденну свідомість, базуються на вірі, на гадках, на уявленнях. Давні римляни, наприклад, вірили, що кожного дня бог провозить сонце по небу в своїй колісниці, хоча ніхто з них цього насправді не бачив.

Це не означає, що здоровий глузд не може давати слушних пояснень та передбачень. Він може це робити, ба й часто робить. Проблема в тому, що без використання методів науки немає можливості визначити, коли саме здоровий глузд дає правильні висновки.

Щодо соціальної царини й сьогодні чимало уявлень здорового глузду насправді є міфами. У західних підручниках соціології часто наводять відповідні приклади.

Приклад з криміналістики

Поширена думка: представники нижчих соціальних класів частіше скоюють злочини, ніж представники вищого класу.

Факти: Надійна перевірка фактів у Сполучених Штатах та Західній Європі свідчить, що відсоток тих, хто скоює злочини, у вищому соціальному класі такий самий, як і в нижчих класах. Але бідні люди частіше, ніж заможні, вчиняють певного роду злочини (наприклад, дрібні крадіжки – набагато частіше, ніж велике шахрайство), а крім того їх частіше арештовують та засуджують.

Приклад із сімейного життя

Громадська думка: Чоловіки частіше вбивають своїх дружин, ніж дружини – своїх чоловіків.

Фактично: Дружини вбивають своїх чоловіків так само часто, як і чоловіки – дружин. Так, чоловіки звичайно сильніші, але дружини частіше вдаються до такої небезпечної зброї, як кухонний ніж.

Приклад із царини медицини

Громадська думка: Американці вважають, що лікарі можуть поставити правильний діагноз більшості пацієнтів, які до них звертаються.

Фактично: Опитування лікарів показують, що більш ніж у половини пацієнтів лікарі не можуть визначити хворобу, але не ладні зізнатися в цьому своїм пацієнтам.

Це тільки деякі приклади розбіжностей між уявленнями, що формуються на ґрунті здорового глузду, або повсякденної свідомості, та на підставі наукових досліджень соціального життя.

На жаль, сприйняття соціологічних фактів відрізняється від сприйняття результатів наукових досліджень в інших галузях науки. Зараз, мабуть, не зустрінеш людей, які б відкидали теорії Ньютона або Ейнштейна з огляду на свій здоровий глузд, але з приводу результатів соціологічних досліджень таке відбувається постійно.

1. Що вивчає соціологія?

Будь-яка публікація даних нашого інституту² викликає критику на тій підставі, що результат здається деяким людям неправдоподібним – не відповідає їхнім уявленням. Самі ж ці уявлення формуються на ґрунті досвіду їхнього спілкування у вузькому соціальному колі, у спільноті однодумців у Фейсбуці та на підставі так званої фундаментальної похибки атрибуції (*fundamental attribution error*). Ця похибка полягає в тому, що результат, який подобається людині (через її політичні преференції), видається їй правдоподібним, а той, що не подобається, – вкрай підозрілим. Тож соціологів звинувачують у тому, що дані їхні куплені замовником, у неправильному формулюванні запитань (самовпевненість таких «знавців» соціології просто вражає) тощо.

Розуміння суспільства, в якому ми живемо, дає змогу повніше зрозуміти самих себе. Американський соціолог Райт Мілз назвав цей компонент знання «соціологічною уявою» (*the sociological imagination*) – здатністю побачити наше життя, клопоти, проблеми, сподівання у їхніх зв'язках із широким соціальним та історичним контекстом.

Вивчаючи соціологію, ми краще розуміємо, як організоване суспільство, хто має владу, які переконання спрямовують нашу поведінку та як наше суспільство прийшло до того, яким воно є.

* * *

Маленький хлопчик запитує батька:

- *Тато, а що таке «біологія»?*
- *Ну... Як би це тобі простіше пояснити? Ось ти, наприклад, схожий на мене. Це і є біологія.*
- *А «соціологія» – це що? – не вгамується син.*

² Ідеться про Київський міжнародний інститут соціології (КМІС).

– Це... Гмм... От у сусіда син теж схожий на мене.
Це вже соціологія!

* * *

Між іншим, відокремити біологію від соціології іноді не так просто, як у цьому анекдоті. Багато наукових досліджень проведено задля того, щоб зрозуміти, наприклад, які характеристики людини визначаються біологічною спадковістю, а які – процесом соціалізації та виховання (див. розділ 6 «Соціалізація»).

* * *

«95% телефонних розмов – пусті балачки», – повідомляє соціологічна служба ФСБ.

* * *

Автори цього анекдоту з російського інтернету натякають на специфічність цілей ФСБ, що вишукує вельми особливу інформацію. Однак прослуховування телефонів з метою виявлення опозиційних настроїв не є соціологічним дослідженням. Головна різниця полягає в тому, що соціологи вивчають явище, а не конкретних людей і дають рекомендації не щодо цих конкретних людей, а стосовно того, що робити для розв'язання тих чи тих проблем. Інформація ж про відповіді кожної людини для соціологів є суто конфіденційною, персональні дані зберігаються окремо від відповідей, і їх ніколи не надають замовникам. Цікаво, що навіть фашистські соціологи, які аналізували листи солдатів з фронту, знищували конверти, щоб у їхніх замовників не виникло спокуси знайти, хто ж це пише такі неблагонадійні речі.

1. Що вивчає соціологія?

* * *

Чоловік соціолог дорікає дружині:

– Ти навіть образила мою маму? Чому ти спершу кажеш, а потім думаєш?

– А як же я дізнаюся, що думаю, поки не скажу? Ти ж робиш те саме?

– Це як?!

*– Я ж питала тебе минулого тижня, навіть про-
водять опитування. І ти сказав, що населення опиту-
ють задля того, щоб населення знало, що воно думає.*

* * *

*Опитування населення задля того, щоб населення
знало, що воно думає, – це парадоксально, а втім, відпо-
відає істині. У принципі чимало соціологів, насамперед
академічні, працюють не для конкретного замовника,
а для суспільства в цілому.*

У нас (у КМІСу) був колись проєкт «Дзеркало суспільства». Ідея полягала в тому, щоб регулярно проводити дослідження, репрезентативні для населення України. І в цьому дослідженні (на відміну від «звичайних» соціологічних опитувань) – запитувати не про те, що цікавить соціологів, а про те, що цікавить населення. Тому під час дослідження ми запитували, що люди хотіли б дізнатися про інших людей, про що вони запитали б у респондентів, якби самі проводили опитування.

У результаті аналізу результатів такого дослідження ми виявляли, які питання найбільше цікавлять громадян, і запитували про це в черговому опитуванні. Отже, в кожному наступному опитуванні ми отримували відповіді на запитання, поставлені респондентами попереднього. При цьому необхідно, щоб результати опитування було оприлюднено в засобах масової інформації (наприклад, на якомусь із популярних українських телеканалів).

Таким чином, громадяни України з нашою допомогою і за допомоги ЗМІ самі собі ставили запитання й собі ж на них відповідали; це ніби соціологічне *дзеркало суспільства*. На жаль, ми провели лише кілька хвиль цього опитування, і проєкт зійшов нанівець, позаяк ми не знайшли серед телевізійних каналів постійного партнера.

Наступний анекдот ілюструє можливе завдання для фахівців із соціальної роботи.

* * *

Оголошення в розділі інтернет-сайту з пропозиціями соціально-психологічної допомоги:

«Розв'язуємо будь-які психологічні проблеми, що виникають у батьків, коли їхні сини досягають 18 років. Гарантія – 2 роки».

Підпис: Військкомат.

* * *

А цей анекдот – приклад роботи, яку здійснює електоральна соціологія, коли без даних соціологів оцінити ситуацію і вжити заходів практично неможливо.

* * *

- Мила моя, ти мене коли-небудь зраджувала?*
- Так, коханий. Три рази.*
- Ну і коли ж?*
- Пам'ятаєш, коли ти намірявся розпочати свою справу, то жоден банк не хотів тобі давати кредит, а потім раптом сам президент банку погодився?*
- Так, пам'ятаю. Ну, спасибі, ти допомогла нам розбагатіти. А коли був другий раз?*
- Пам'ятаєш, ти серйозно захворів, і ніхто не хотів тебе оперувати. А потім раптом сам головлікар тебе прооперував?*

1. Що вивчає соціологія?

– Так, пам'ятаю. Дякую тобі, люба, ти врятувала мені життя, я тобі дуже вдячний. Але коли ж був третій раз?

– Пам'ятаєш, за результатами соціологічних досліджень з'ясувалося, що тобі на виборах бракує 36 голосів чоловіків віком від 40 до 60 років?

* * *

Американський професор на симпозіумі запитує радянського колегу:

– Чи трапляється у вас, що лікуєте ви від однієї хвороби, а посмертний розтин показує зовсім іншу?

– Звичайно, ні. У нас від чого лікують, від того і вмирають.

* * *

Це ілюстрація того, що американські лікарі свідомі того, що часто не можуть поставити правильний діагноз. А радянський фахівець намагається переконати колегу, що в Радянському Союзі такого не трапляється.